

Дражен Н. Перић

Православни богословски факултет, Универзитет у Београду

Релациони карактер библијске старозаветне антропологије

Сажетак: У раду се разматрају основни аспекти библијске старозаветне антропологије. Посебно се сагледава и подвлачи релациони карактер старозаветне антропологије. Овакво поимање човека као личности, као односне (релационе) категорије, од самог почетка, још у старозаветној антропологији, реферисало је и означавало оштро противљење према свакој врсти индивидуалистичке, затворене и самодовољне антропологије. Божанско Откривење као основни извор библијске антропологије има релациони, личносни и дијалогски карактер. Ту имамо Бога Који се открива и човека који прима и саопштава то Откривење. За библијску антропологију тако бити прави и истинити човек значи бити, заједничарити и постојати за Бога, са Богом и са другим. Човек није самодовољна и самозатворена монада, већ биће створено за љубав и постојање, у заједници са Богом и са другим. Управо та релациона и дијалогска димензија чини човека посебним бићем које је једино и створено „по икони и подобију Божијем“.

Кључне речи: Библијска старозаветна антропологија, човек, личност, релациони карактер, достојанство и величина човека, стварање, слава Божија

„И створи Бог човека по лику Своме,
по лику Божијем створи га;
мушко и женско створи их“¹.
„Шта је човек, да га се сећаш?
Или син човечији, да га походиш?
Умањо си га замало од Анђела,
славом и чашћу венчао си га“²

1. Уводне напомене

Овај рад ће се позабавити само неким основним и уводним питањима и проблемима библијске антропологије, и то само са оним која се односе на Свето Писмо Старог Завета. Он у ствари представља само неке темељне и начелне поставке Библијске антропологије Старог Завета. Оно што би требало истаћи, на самом почетку, јесте, да у Светом Писму Старог Завета нигде нећемо наћи некакво систематско учење о човеку. Не постоји некаква развијена и заокружена библијска старозаветна антропологија. Библијско старозаветно учење о човеку се налази у многим књигама Старог Завета парцијално и напосто је потребно све то скупити и свеобухватно сагледати и на основу свега тога, направити својеврсну синтезу старозаветне антропологије.

¹ Свето Писмо Старог Завета, Књига Постања, упоредни превод са јеврејског (МТ) и грчког (LXX) са краћим схолијама (=објашњењима), трудом Епископа АТАНАСИЈА умировљеног Захумско-Херцеговачког, Београд 2004, 15.

² Пс. 8, 5–6. (Овде ћемо користити превод Псалтира Владике Атанасија (Јевтића) у: *Псалтир са девет библијских њесама, превод црквеној грчкој и словенској њсалтира*, Васкрс 2000, стр.15).

По Светом Писму Старог Завета, човек је последње створење и дело Божије у видљивом свету, и као такав, представља коначно довршење, крунисање и саму круну целокупне творевине. Непосредно пре стварања самог човека целокупно дело Божије било је „добро“ (Пост 1, 25) само по себи, али истовремено као да је било непотпуно, недовршено и несавршено. Зато Бог, одмах предузима и допуњење и на неки начин довршење, и испуњење истог, стварајући на крају човека, као савршену круну свега створеног. А приликом тог стварања упућује, назначује и одређује следеће: да је смисао и циљ постојања човека у Самом Богу. Суштина стварања човека се састоји у томе да је човек слободно створење Божије, створено од Бога, по Богу и свакако за Бога. То све потврђују и ове речи: „И рече Бог: да створимо човјека по лику Нашем, и по подобију, ... И створи Бог човјека по лику Своме, по лику Божијем створи га; мушко и женско створи их“ (Пост 1, 26–27). Тако тек након те суштинске допуне у стварању свега, Бог виде да све што је створио „беше добро веома“ — „καλά λίαν“ (Пост 1, 31).

Пажљива анализа библијског приповедања о стварању човека нам показује да се провлачи идеја да материјални свет који окружује човека, ствара се искључиво ради самог човека који треба да господари и влада над целом земљом, и над животињским и биљним светом. Ова идеја је такође првобитно јасније заступљена у ткз. јудејској апокрифној књижевности³.

Могли бисмо рећи да човек постоји као огледало и рекапитулација целокупног света. Јер он је тај, према којем се „уобличава“ свеколика творевина. Непосредно и лично стварање човека од стране Бога указује нам на посебни и тајанствени призив човека на непосредно и лично општење са Богом, на заједницу са Богом, која треба управо преко њега, као „круне“ саздане природе, да се преноси и на целу твар.

Истина о човеку тако постаје својеврсна мера истине света, пошто се човек у светоотачком тумачењу сагледава као „микрокосмос“⁴, а свет као „макроантропос“. Човек, у светоотачком предању, је целокупан мали свет, „микрокосмос“, он иконизује, одсликава целокупан свет. Човек представља целокупан свет, пошто садржи — не само симболички, већ реално — све природне, хемијске, али и духовне елементе света⁵. Тако, човек и свет, сапостоје у једној неразлучивој вези, односу, корелацији и јединству од самог стварања, па све у вечност.

2. Релациони карактер основног антрополошког питања: Шта је човек?

Овде ћемо покушати да дамо одговор на вечито и мистериозно питање: Шта је човек? У чему се састоји људска величина? Стари завет на неколико места поставља ово суштинско антрополошко питање у следећој форми. „Шта је човек, да га се се-

³ Упоредити следећа места: Вар. 14,18: „Не ствара се он (човек) ради света, него свет ради човека“, и 4 Јездр. 8, 44: „Ради њега (човека) све створивши“, (преузето од В. Вѐлла, Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, σελ. 10, στζ. 1).

⁴ Нешто више о виђењу човека као микрокосмоса, као и о међусобном деловању овог микрокосмоса и света као макрокосмоса видети у: Ларс Тундберг, Микрокосмос и посредник. Теолошка антропологија светог Максима Исповедника, Београд-Шибеник 2008, 190.

⁵ Човек је од Бога обдарен и посебним саставом, који га исто тако чини специфичним у тварној природи. Бог му је тело образовао од земље, а душу разумну и мислећу, дао му је дахом Својим. Овде се Библијска антропологија разлика са свим другим антропологијама, представљеним у њиховим дарвинистичким и атеистичко-научним системима и ставовима који се дотичу порекла и човекове особености и боголике царствености у свету. У овим системима случајност, природна селекција и разне еволуције доминирају, док у Хришћанској Православној Ктисиологији и Антропологији — Божија љубав и промисао.

ћаш? Или син човечији, да га походиш? Умањило си га замало од Анђелâ, славом и чашћу венчао си га“⁶. „Господе, шта је човек да си му се објавио, или син човечији да рачунаш с њиме? Човек се уподоби ништавности, дани његови као сенка пролазе“⁷. „Шта је човек да га много цијениш и да мариш за њ?“⁸.

Библијско старозаветно предање не говори о човеку на исти начин како се о њему говорило у неким философским и религиозним системима. Библијски и јеврејски начин размишљања и изражавања се значајно разликовао од јелинског и нашег савременог размишљања и изражавања, када се ради о антрополошким питањима. Тако, библијско приповедање почиње са стварањем света и човека. Библија нас на тај начин учи да је Бог наш Створитељ и Творац, а да смо ми Његова Творевина. Овде се првенствено открива, подвлачи и наглашава веза и однос између Створитеља и створења, између Бога и човека. Као што се из претходног, да закључити, библијско старозаветно сагледавање и поимање човека потиче из самог факта Божанског Откривења.

Овакво схватање човека и његове природе у потпуности се разликује од оног древног философско-јелинског, али и у много чему савременог научног приступа основном антрополошком питању. Врло често се има утисак да се ту ради о различитим и разноврсним покушајима да се ту човек сагледа као одређена самостална целина, или можда као део или честица некакве космичке свеукупности. На тај начин увек се има утисак као да се ради о некаквој независној стварности по себи или за себе, или можда о некаквом затвореном простору који сам себе проучава и сагледава, помоћу мисли или самопосматрања. У сваком случају, ту не постоје никакве назнаке суштинске и свеколике упућености човековог бића према нечем другом, односно, према неком Другом, на један релациони начин, како је то представљено у Божанском Откривењу старозаветног предања о стварању човека. Тако да основна разлика се састоји управо у библијско-антрополошко-релационом сагледавању истине човека. То се огледа у том постојању личносног односа, односно, суштинске и егзистенцијалне повезаности и релације између Бога као Творца и човека као створења, чиме се управо расветљава сама стварност човековог бића. Овакво релационо поимање тајне човека као и њено разликовање од јелинске мисли професор Христо Јанарас изражава на следећи начин:

„Сасвим другачије се човек схвата у Светом Писму. Чак и у Старом Завету тумачење човека је коренито другачије него у јелинској мисли. Човек, у суштини, није одређен природом по себи — својом психосоматском грађом и материјалним светом који га окружује. Одређује се у границама односа, свеопште упућености на другога. Човек је оно што јесте (ἐναί), односно што постоји (λάρχει), само у односу, само у упућености на другога. Овај однос и упућеност су личносни — претпостављају Личност Творца Бога, на коју је човек упућен као на егзистенцијалну претпоставку. Човек је резултат личносног стваралачког чина Божијег, призива Божијег у личносно заједничарење. Он постоји само према Богу, само у потврдном или одричном односу са Богом“⁹.

Наглашавајући ову личносну везу и однос између Створитеља и створења, Божанско Откривење истовремено пројављује и поставља два круцијална питања: антрополошко питање — „Шта је човек?“ и основно теолошко питање — „Ко је Бог?“.

⁶ Пс. 8, 5–6. (Овде користимо превод Псалтира Владике Атанасија (Јевтића) у: *Псалтир са девет библијских пјесама, превод црквеног јрчког и словенског псалтирија, Васкрс 2000, сир.15*).

⁷ Пс. 143, 3–4. (МТ: Псалам 144).

⁸ Јов. 7, 17.

⁹ Јанарас Христо, *Метафизика тела* (са грчког превео С. Јакшић), Беседа, Нови Сад 2005, 19.

Антрополошко питање је овде, свакако не случајно, постављено у односу на Бога, а теолошко у посебном односу на самог човека¹⁰. Због свега овога, стриктно богословски посматрано, са теолошке тачке гледишта, питање Бога и питање човека је посебно повезано, односно, оно уствари представља двоједно питање¹¹. Прво, питање Бога, условљава друго, а опет друго, питање човека извире из првог, и директно је зависно и повезано са њим. Ово нам све говори да се човек у Старом Завету, и током историје, поставља наспрам свог Творца Бога, и да је у том контексту увек личносно тј. релационо биће¹². Човек је биће које је створено и настаје кроз однос са својим Створитељем, постоји и развија се захваљујући првенствено том односу и на крају постиже свој призив и пуноћу управо таквим динамичким односом. Божије стварање света могли бисмо рећи да води ка стварању човека као личности, и тек у односу Бога са личношћу човека, Он уобличава ствари које је створио, и оне имају свој смисао у тој релацији Божијег односа са нама. Исто тако, све што постоји за нас има смисао и значај само у односу, релацији са Богом и са другим људима. Тако, говорити о човеку на основу библијског старозаветног предања, значи говорити не о човеку по себи и за себе, нити са различитих тачки гледишта, него пре свега и првенствено говорити о човеку као релационом бићу наспрам Бога и зависно од Њега¹³.

То се најбоље може видети у старозаветној библијској антропологији у Псалму 8, где се поставља следеће питање: „Шта је човек, да га се сећаш? Или син човечији, да га походиш? Умањило си га замало од Анђела, славом и чашћу венчао си га“¹⁴. Псалмист ово основно антрополошко питање „Шта је човек“, не поставља ни изблиза на уобичајен савремени истраживачки начин. Он такође не одговара на то питање, на начин како би можда многи данас претпостављали, тражили и очекивали. Он не посматра и не разматра човека са различитих становишта и не даје опис различитих карактеристика људског живота. Он се, у питању и одговору обраћа своме Творцу Богу, напосто се клања пред Богом у богослужењу, славећи и хвалећи Га, због перманентне истинске љубави и доброте које му пружа. Овакав приступ основном антрополошком питању „Шта је човек?“, као и посебан неконвенционалан одговор који је пружен, служи да нас подсети и усмери, да суштина нашег

¹⁰ Упореди мишљење и Е. Reinmuth, *Anthropologie im Neuen Testament*, Tübingen-Basel 2006, 13: „Међутим, на питање човека не може се ‘објективно’ одговорити. То важи и за теолошку антропологију. Она је утолико односна наука (Beziehungswissenschaft) што не може говорити о Богу, а да не говори о човеку, нити о човеку, а да не говори о Богу. Питање Бога је за хришћанску теологију једно антрополошко примерено питање о humanum“ (Наведени цитат преузет из рада: Предраг Драгутиновић, Разумети „демитологизацију“, објављен у: *Криза савремених језика теологије*, Зборник радова, Београд 2013, 72, ф. 35).

¹¹ Амфилохије Радовић, Суочавање божанске и људске егзистенције, у часопису: *Theoria*, год. XXIV, број 2–3, Београд 1981, стр.107.

¹² Разумевање човека као личности, као односне (релационе) категорије од самог почетка, још у старозаветној антропологији, упућивало је и означавало на оштар контраст према свакој врсти индивидуалистичке традиције. Тако „људска личност не треба да се разумева у смислу „персоналности“. То ће рећи, као збир природних, психолошких или, пак, моралних својстава која људски individuum, у неком смислу „поседује“ или „садржава“. Напротив, бивање личношћу је у основи другачије од бивања индивидуумом или „персоналношћу“. То је зато што личност не може да се појми као по себи статично јестество, него само утолико што се односи-ка. Стога личност подразумева „отвореност бића“, — чак и више од тога: ek-stasis бића, односно кретање према заједничарењу (communio) које води превазилажењу граници „сопства“ и тако ка слободи“ (Јован Д. Зизиулас, О људској способности и неспособности. Богословско истраживање личности, прев. Богдан М. Лубардић, Београд 1998, 46–47).

¹³ Ово је став Библијске старозаветне антропологије, али се у много чему подудара и са свеобухватнијом и шире заснованом Хришћанском антропологијом. Тако, у Хришћанству говорити о човеку значи сагледавати и поимати човека не по себи и за себе, независно од Бога, Цркве и света, већ сагледавати човека који је личност у односу на свог Спаситеља Христа, и који као такав представља спону и свештеника између Бога и тварне природе.

¹⁴ Пс. 8, 5–6.

бића и најдубљи значај истог, не лежи у њему самоме, већ у Самом Богу, као Његовом Творцу и саздатељу.

На основу свега изреченог, можемо слободно устврдити да је опште прихваћено да се у старозаветној антропологији не размишља о човеку издвојено, него увек у контексту његовог односа и повезаности са Богом. У том смислу, Бог се показује као човеков саздатељ, промислитељ, као онај који се о човеку истински и перманентно стара, што се може недвосмислено увидети читајући пажљиво псалм 8, као и многа друга антрополошка места у Старом Завету. Старозаветна антропологија је релациона¹⁵, има релациони карактер, јер се темељи на односима Божијим према човеку и човековим према Богу. Тако да у испреплетану тих односа човек налази своје право место у свету, као и своје назначење и смисао постојања. Овде не треба заборавити бригу и однос Бога према свему створеном, као и човеков однос и упућеност према осталој творевини. Из свега тога произилази да је човек релационо биће и то биће свеколиких односа: првенствено Божијег личног и љубавног односа према човеку и творевини, без обзира на њихову слабост и ограниченост, те човековог слободног и љубавног односа према Богу, као и према свеколикој творевини Божијој, која му је дата на управљање и чување.

На основу свега изложеног можемо да закључимо да релациони карактер библијске антропологије извире из самог факта Божанског Откровења, које нам открива и приповеда истину о стварању човека. Из тог догађаја видимо да основа библијске антропологије лежи у ономе што јелини називају „анафоричност“¹⁶, референтност или релација нашег бића: односно да се биће човека и света, увек односи и „упућује“ на истинску стварност која се налази изнад, али и „у њима“, тако упућујемо себе и другог изван нас самих, на Самог Бога. У томе се састоји релациони карактер човека и свега створеног.

Овакав релациони карактер библијске антропологије заснива се на библијском откривењу и хришћанској онтологији која је саодносна, релациона и дијалогска. Хришћански Бог, Света Тројица — Отац, Син и Дух Свети — фундаментално је одређен категоријом односа, саодноса, релације, корелације, личносног постојања, заједнице, како унутар Себе тако и према човеку и свету. Хришћанска онтологија је релациона. Биће Бога као и биће човека је пре свега личносно и релационо биће, односно то је биће слободног и љубавног односа, биће заједнице. Бог је љубав, зато што је Отац — Који се налази од вечности у слободној и љубавној заједници са Сином и Духом Светим. То је слободно-љубавни испољени Ја–Ти однос, који сачињава и пројављује Биће Божије као Личност и као Биће заједнице. Библијско откривење Божије као основни извор хришћанске библијске антропологије има овај релацијски, личносни и дијалогски карактер. Ту имамо Бога Који се открива и човека који прима и саопштава то Откривење. За библијску антропологију тако бити прави човек значи бити и постојати за Бога, са Богом и са другим. Човек као што смо већ нагласили није самодоволна и самозатворена монада, већ биће створено за љубав и постојање, у заједници са Богом и са другим. Управо та релациона и дијалогска димензија чини човека посебним бићем које је једино и створено „по икони и подобју Божијем“.

¹⁵ Да је библијска антропологија у најдубљем смислу отворена и релациона, и да је као таква антропологија односа видети у: Родољуб Кубат, *Основе старозаветне антропологије*. Теолошка перспектива, Београд-Нови Сад 2008, 145.

¹⁶ Епископ Максим Васиљевић, *Светост: божанска и људска, Богословско-историјско истраживање Светог, светости и светитеља у Цркви*, књига I, Београд 2010, 94.

3. Достојанство и величина човека

У старозаветној антропологији човеку је приписано велико достојанство и неисказана величина. То се недвосмислено показује у два основна антрополошка извора у Старом Завету, у првој и другој глави Књиге Постања, као и у 8 псалму где је речено, да је човек мали „елохим“¹⁷, мали бог на земљи, да га је Бог стварајући умањео „замало од Анђела“. По чему је човек тако значајан и велики у очима Божијим да се према њему непрестано посебно односи? Да ли је човекова величина и достојанство у њему самоме или долази извана? Шта значи да га је Бог славом и чашћу венчао? Бог човека поред свега тога, сходно 8 псалму, поставља над делима руку Својих и све створено потчињава под ноге његове. Сви ови искази које налазимо у овом псалму као и у књизи Постања сведоче о човековој величини, значају и достојанству пред Богом.

Његова величина и достојанство је подарено од стране Бога још на самом почетку, као што нам приповеда књига Постања, приликом стварања човека боголиким „по лику и подобију“ Божијем и то на посебан и различит начин од свега другог. Човек је велики и због тога што га се Бог „сећа и походи“, као што се каже у псалму 8, и уз све то, и непрестано стара и брине о његовом животу и спасењу. Могли бисмо рећи, да се човеково достојанство и величина састоје и произилазе из најмање три момента: онога приликом стварања, онога током живота, односно, у перманентном деловању унутар домостроја спасења, и на крају, на основу будућег, есхатолошког стања човека, кога ће Бог „славом и чашћу“ венчати, у вечној слободној и љубавној заједници са Собом.

Положај човека у свету, најближе се одређује речима Творца, које Он изговара приликом стварања истог говорећи „Да створимо човека по лику Нашем, и по подобију (Нашем)! И да владају рибама морским, и птицама небеским и животињама, и свом земљом, и свима гмизавцима гмижућим по земљи“¹⁸. Овај израз Бога Творца „да створимо човека по лику Нашем, и по подобију (Нашем)“ свакако може да значи много тога, али оно што засигурно представља су следеће поставке. Оно „по икони и по подобију“ показује човека личносним, првенствено према Богу, Који га ствара, али и према читавој творевини. Епископ Атанасије о томе говори на следећи начин:

„Човек, створен као „целем“: жива икона/образ/лик Божији, претпоставља однос који може бити само међу личностима, међу личним Богом и лич(ност)ним човеком. Укратко: човек је тек као **личност**-лик Божији. Свака религија, философија, мистика, идеологија која заступа „растварање“, брисање, ишчезавање лика људског, поништава човека као живу **личност**. Порицање човекове боголикости суштински је нечовечно, нехумано, противбожно и противчовечно“¹⁹.

Бог човека обзнањује самовласним и слободним у одлучивању, да би га као круну свега и цара све творевине призвао и пројавио, да се у догледно време сједини са Иконом и да се уподоби Творцу, бивајући на тај начин, малим богом усред целокуп-

¹⁷ Кад је реч о човековом месту у реду стварања, ту је потребно појаснити да се овде употребљава појам — елохим, који је вишезначан и тешко преводљив. Овај израз — елохим се може превести као Бог, или пак, као неко божанско или небеско биће. Међутим Септуагинта га преводи са речју — „Анђели“. У том случају, човек би био мало мањи од Анђела. Ми овде као што смо напоменули на самом почетку се држимо превода Псалтира Владике Атанасија (Јевтића), где је тај стих преведен на следећи начин: „Умањео си га замало од Анђела“. Види у: *Псалтир са девет дилбијских песама, превод црквеној грчкој и словенској њсалтира*, Васкрс 2000, стр.15.

¹⁸ Пост 1, 26.

¹⁹ Свето Писмо Старога Завета, Књига Постања, упоредни превод са јеврејског (MT) и грчког (LXX) са краћим схолијама (=објашњењима), трудом Епископа АТАНАСИЈА умировљеног Захумско-Херцеговачког, Београд 2004, 15.

не творевине. Бог је човека створио и уградио у овај свет материјални и духовни, видљиви и невидљиви, временско-просторни, и не може га нико искључити и одвојити из тог и таквог света. То је због тога, јер је Бог тако повезао и сплео „судбину“ света, простора и времена, и свих бића са нама људима, наравно, не да нас изједначи и сведе на исто, него да се све што је створено, што постоји, у и кроз човека, сједини и причести са Богом. Зато је једино човек посредник²⁰ између Бога и целокупне створене природе. Тако да је од човека и његове слободе зависила њена судбина. То је оно што су Пророци у Старом Завету и Апостоли и Светитељи у Новом Завету говорили, и јасније изложили: да је сва природа дата да човек Адам влада њоме и да је полако приводи и сједињује тешње са Богом. Тајна човека као личности је велика, човек је створен да постане као бог, да личи и да се уподоби Богу, да буде посредник између Творца и творевине, због тога је и сав свет око нас појмљив и открива се на најбољи могући начин само у том личносном, релационом односу човека и Бога.

Реалност стварања човека у Старом Завету, представљена путем „иконе и подобја“ Божијега, открива оно што јесте динамички покретач човековог постојања. А то је његово призивање и предназначење — да постане као бог, мали бог по благодати Божијој. Призван је да превазиђе своју створену и ограничену природу и да постоји на начин на који постоји Бог.

На основу пажљивог ишчитавања и студирања најважнијих антрополошких места у Старом Завету, једно је јасно, да одговори на суштинска питања „шта је човек“, и у чему се састоји његово достојанство и величина, могу се пронаћи на самом почетку Књиге Постања, у ткз. првом²¹ и другом²² приповедању о стварању човека. Ти одговори уједно представљају и основна начела библијске старозаветне антропологије. Тако, достојанство и величина човека се могу назрети и претпоставити прецизним одређењем дубљег и свеобухватнијег значења антрополошког израза „по икони Божијој“ («κατ' εἰκόνα Θεοῦ»). А са друге стране, циљ, призивање и предназначење човеково се назире и очитује преко одређења и разјашњења најдубљег значења ткз. другог антрополошког израза „по подобју нашем“ («καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν»)²³.

Достојанство, част, уважавање и величина човека, на основу антропологије Старог Завета, лежи у самој чињеници да је човек посебно и изузетно створење Божије које је једино створено „по икони Божијој“. Ово се посебно открива и истиче кроз саму реч Божију, која два пута директно то наводи и објављује: „И рече Бог: да створимо човјека по лику Нашем, и по подобју, ... И створи Бог човјека по лику Своме, по лику Божијем створи га; мушко и женско створи их“²⁴. На другом месту Бог то каже на мало другачији начин: „ὅτι ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον“ („јер по лику Божијем створих човека“²⁵). Такође имамо на један посебан и карактеристичан начин помињање овог питања и у девтероканонским књигама: Премудрости Соломонове²⁶ и Премудрости Исуса сина Сирахова²⁷. У Новом Завету ће се ово

²⁰ Нешто више и подробије о човеку као посреднику између Бога и света види: Епископ Пожаревачко-Браничевски проф. др Игнатије Мидић, Проблем смрти у хришћанској онтологији, Пожаревац 2012, 139–142.

²¹ Пост. 1, 26.

²² Пост. 2, 7.

²³ Нешто опширније о овој проблематици види: Νικολάου Π. Μπρατσιωτου, Ανθρωπολογία τᾶς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὁ ἄνθρωπος ὡς θεῖον δημιούργημα, Ἀθῆναι 1989, 245–306.

²⁴ Пост 1, 26–27.

²⁵ Пост 9, 6.

²⁶ Прем 2, 23.

²⁷ Исир 17, 3.

питање наследити и преузети из Старог Завета. У Новом Завету се говори о човеку који је створен по икони Божијој, али се сада говори и о самој Икони Божијој, Која је Сам Очовечени Логос и Син Божији, Господ Наш Исус Христос²⁸.

У ствари, човек који је створен „по икони и подобију“ бесконачнога Бога, јесте призван и предначен да надиђе ограничења своје природе, и творевине уопште, и уз помоћ Божију постане бесконачан. То би, у ствари, представљало истински смисао и сврху оног „по икони“ приликом стварања човека. Свето Писмо Старога Завета темељи своју антропологију на Првообрасцу (τό αρχέτυπον) сваке стварности, на основу којег је човек и створен „по икони“. Ова чињеница показује да тајна човека не може бити објашњена само човеком. Као што Бог и целокупна твар остају неприступни за природно знање, тако исто и човек. Бог због Своје природе, док, твар и човек због свога „оностраног“ Божанског порекла.

Човекова права и истинска величина се не налази у томе што је он најважније и највише биолошко биће, „логосно-рационално“ или „политичко“ живо биће, него у томе, да је он првенствено „теолошко“ биће, створено од Бога са посебним циљем да постане „обожено биће“, мали бог, бог по благодати. Позивање на уподобљавање Богу и да постанемо свети као што је Он, налази се на многим местима Старог Завета²⁹. Човек је призван да се оствари на такав начин, да је морао и могао, да кроз властита дела, подвиге и неизоставно уз помоћ божанске благодати, слободно напредује из знања у знање, из врлине у врлину, из славе у славу, да се не престано приближава и усавршава по светости живота, у Богу. И да би, на крају, постао и сам свет на најсавршенији могући начин. И тек тада, као непроменљив, трајно остајући у добру, односно, са Богом и у Богу, као мали бог или бог по Божијем благовољењу, оствари свој циљ, позив и назначење.

4. Стварање човека и слава Божија

У хришћанском предању одувек се веровало да је сврха и циљ стварања човека и света, слава Божија (GLORIA DEI). Бог јесте циљ човека и сваке ствари, али то не значи да је Он имао некакву потребу за стварањем, нити, да је на било који начин, условљен и зависан од њега³⁰. Бог се, у човеку и свету прославља слободно и из љубави, као што и самог човека прославља славом Својом. Бог се јавља човеку у Старом и Новом Завету, односно, током целог домостроја спасења, показујући и оприсутњујући се у њему на искуствен начин. Слава Божија пројављује се преко Његових икономијско-спаситељних дела, енергија и теофанија. Бог у Својој бескрајној и преизобилној љубави³¹ и доброти, од вечности хотећи и зажелићи

²⁸ Више и подробније о овој теми види у студији: I. Δ. Καραβιδουπούλου, «Εικών Θεού» καί «κατ' εικόνα» Θεού παρά τῷ ἀποστόλῳ Παύλῳ. Αἱ χριστολογικαὶ βάσεις τῆς Παυλείου ἀνθρωπολογίας, Θεσσαλονίκη 1964.

²⁹ Види: Лев. 11, 44: „Јер ја сам Господ Бог ваш; зато се освешћујте и будите свети; јер сам ја свет“; Лев. 19, 2: „Кажите свему збору синова Израилевих, и реци им: будите свети, јер сам ја свет, Господ Бог ваш“; Лев. 20,7: „Зато посвећујте се, и будите свети, јер сам ја Господ Бог ваш“. Такође види: Β. Βέλλα, Ὁ ἄνθρωπος κατά τήν Παλαιάν Διαθήκην, стр. 9.

³⁰ Овде је потребно додати и следеће: иако је Бог, по учењу Светога Писма и светих Отаца, створио свет ни из чега, Он ипак нема никакве потребе за светом. Али, иако Бог нема никакве потребе за светом, ипак је љубав Божија према делима Његових руку веома стварна, јер је потпуно несврхисходна, несебична и слободна. Љубав Божија према свету је изнад сваке сврхе и изнад сваке нужности, јер истинска љубав „не тражи своје“ (1Кор. 13, 5), нити обавезно тражи доброту другог.

³¹ Ове тврдње најбоље поткрепују свети Григорије Ниски у свом спису „Велика катихетска реч“ када говори да је Бог Логос створио човека и да то стварање није било ни из какве нужде или присиле, већ из преизобилне љубави Божије. «Οὗτος τοίνυν ὁ Θεός Λόγος, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ἀπεδείχθη κατά τὸ ἀκόλουθον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ποιητής, οὐκ ἀνάγκη τινὶ πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴν ἐναχθείς, ἀλλ'

стварање човечијег рода, само са једним циљем, да га учини заједничаром³² Своје Божанске славе и блаженства. Ово нам на најбољи начин потврђују следеће речи светог апостола Павла: „А мудрост говоримо међу савршенима, али не мудрост овога вијека, ни кнезова овога вијека који су пролазни; Него говоримо премудрост Божију у тајни сакривену, коју предодреди Бог прије вијекова за славу нашу. Коју ни један од кнезова овога вијека није познао; јер да су је познали не би Господа славе разапели“³³. Видимо да је по откривењу апостола Павла „мудрост овога света људска, пролазна, смртна, у овом свету и настаје, и престаје, и нестаје; а мудрост божанска је сва од Бога, непролазна, бесмртна, вечна, њоме живи сам Бог и сви свети Анђели Божији“³⁴. Међутим, у целом Старом Завету све до очовечења Бога Логоса, ова мудрост или тачније Премудрост Божија, била је „сакривена у тајни“ (Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀλοκεκρυμμένην), тек са доласком Господа Нашега Исуса Христа, она се у целости, у Њему открива, објављује и расветљава, али и тада, као и данас, само светима, односно, онима савршенима у вери и познању³⁵. Премудрост Божију је Бог предодредио пре векова, пре сваког времена на славу нашу (ἦν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν). То је она предвечна, предзамишљена скривена тајна, коју је Бог предзамислио, предвидео и предзнао пре свих векова, пре почетка било каквог времена, као и пре почетка стварања свих бића. Та Премудрост Божија коју је Бог предвидео, предодредио пре сваког времена на славу нашу, јесте она велика и скривена Тајна побожности и вере у Бога, то јесте, у ствари, Сам оваплоћени Логос и Син Божији, Господ Наш и Спаситељ човека и свега створеног, Исус Христос. То је Сам Христос, односно Тајна Христова.

Тако је Христос као Тајна Христова³⁶, та велика и скривена Тајна, која уједно представља и онај блажени крајњи циљ ради којег је све створено. То је тај крајњи божански циљ предзамишљен и предвиђен од Бога пре векова, пре почетка свих бића који је предвечно, унапред смишљени свршетак, циљ и смисао, ради којег је све, а он није ни ради чега другог. Гледајући на овај циљ Бог је створио суштине постојећих бића. Могли бисмо рећи, да ово представља коначну тачку Промишљања Божијег и оних о којима промишља. Управо на основу овог и оваквог промишљања, догодиће се возглављење (ἀνακεφαλαίωσις), сједињење свега у Богу, што је од Њега створено.

ἀγάπη περιουσία τοῦ τοιοῦτου ζῶντος δημιουργήσας τὴν γένεσιν. Ἐδει γὰρ μίτη τὸ φῶς ἀθάτον, μίτη τὴν δόξαν ἀμάρτυρον, μίτη ἀναπόλαστον εἶναι τὴν ἀγαθότητα, μίτη τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα περὶ τὴν θεῖαν καθοράται φύσιν, ἀρὰ κείσθαι, μὴ ὄντος τοῦ μετέχοντός τε καὶ ἀπολαύοντος» (Велика катихетска реч, 5, PG 45, 21B).

³² Свети Григорије Ниски говори да је човек створен од Бога да заједничари и учествује у Његовим вечним добрима: „Εἰ τοῖνυν ἐπὶ τοῦτοῖς ὁ ἄνθρωπος εἰς γένεσιν ἔρχεται, ἐφ' ᾧ τε μέτοχος τῶν θεῶν ἀγαθῶν γενέσθαι, ἀναγκάτως τοιοῦτος κατασκευάζεται, ὡς ἐπιτηδείας πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν ἔχειν“ (Велика катихетска реч, 5, PG 45, 21C).

³³ 1. Кор. 2, 6–8.

³⁴ Отац Јустин Поповић, Тумачење посланица Прве и Друге Коринћанима светог апостола Павла, Београд 1983, 24.

³⁵ Погледати и следећа, за ову тему релеватна места код апостола Павла: Еф. 3, 3–4. 9–10: „Да се мени по откривењу обзнани тајна, као што раније писах укратко. Одакле читајући можете схватити моје познавање тајне Христа. (...) И да расвијетлим свима у чему је устројство тајне од вечности сакривене у Богу, који је саздао све кроз Исуса Христа. Да се кроз Цркву сада обзнани начелствима и властима на небесима многострука мудрост Божија“. Кол. 1, 26–27: „Тајну сакривену од вијекова и покољења, која се сада јави светима његовим. Њима Бог хтједе показати колико је богатство славе тајне ове међу незнабошцима, која је Христос у вама, нада славе“.

³⁶ Ову проблематику подробно излаже и расветљава свети Максим Исповедник у свом спису „*Огјовор бо. Таласију*“. Превод као и схолије на овај спис види у књизи: „*Свети Максим Исповедник. Живој и избор дела*“ (са уводима, схолијама и студијама), превео са грчког и приредио Епископ Атанасије умировљени ЗХИП, Врњци-Требиње-Лос Анђелес 2012, стр. 215–221.

Бог Логос је постао тело, и то је есхатолошки догађај у „последњим данима“, и то свакако, не представља неку нову епизоду у Његовом животу, већ је то ово возглављење, (ἀνακεφαλαίωσις), сједињење свега у Богу, што је од Њега створено. То је по речима Иринеја Лионског, који о томе говори, рекапитулација свега у Христу, то је сам Исус Христос³⁷, који је дошао кроз целу икономију-домострој спасења, или који је сумирао, сажео дугу историју³⁸ записану у Светом Писму Старог и Новог завета.

У Старом Завету можемо навести много места где се говори о слави Божијој, која се у икономији спасења разним делима и енергијама Божијим пројављује кроз човека, као и по целом свету, који је пун славе Његове. Али пре свега потребно је истаћи да се слава Божија најпре и највише пројављује и показује у правом и истинском човеку. Чувена изрека светог Иринеја Лионског најбоље илуструје ову истину да је прави, истинити и „жив човек слава Божија“³⁹.

Ова изузетна и смела тврдња светог Иринеја Лионског обухвата теолошко и антрополошко виђење раног хришћанства, по којем постоји стварна и неодвојива веза између Бога и човечанства. Рекли смо већ, да је човек сматран највишим изразом Божанског стваралачког процеса, док се Бог као Творац човека и света, сматрао највећом вредношћу, самом Истином, следствено томе и ултимативним критеријумом истине за сва бића. Тако да је и човеков призив био доста високо постављен, у хришћанском „категоричком императиву“ да буде савршен као што је савршен Отац његов Небески⁴⁰ и да буде истинска слава Божија, односно да слави Бога целим својим бићем, својим животом, речима и делима. Живети у славу Божију је највеће достигнуће, које ми људи можемо остварити у животу. Могли бисмо рећи да сва створења на овом свету, на одређени начин, откривају славу Божију. Кроз природу се поучавамо о невероватној Божијој моћи и свемоћи, видимо колико Бог истински воли многе различитости, колико воли лепоту, красоту, како је неспознатљиво креативан и премудар. Тако да цела творевина слави Бога, а и сама „небеса казују славу Божију“⁴¹.

Када би говорили о Новом Завету, такође, би се слава Божија пројављивала кроз правог и истинитог човека, само што тада ту славу препознајемо у личности Човека Исуса Христа. На основу старозаветног приповедања човек је створен по слици и подобју Божијем, тиме му је предначињено да треба да постане сличан и подобан Богу, да и сам постане „као бог“. Али тај процес обожења човековог се одвија једино кроз Исуса Христа Богочовека, Који је истовремено „истински и потпуни Човек“ и „слава Божија“, али и истинска „слава човекова“ у апсолутном смислу те речи. Он је пут, истина и живот целог човечанства и творевине.

Relational character of Biblical Anthropology Old Testament

Abstract: This paper discusses the basic aspects of the biblical Old Testament anthropology. It particularly observes and highlights the relational character of the Old Testament anthropology. Such conception of a man as a person, as a relative (relational) category, from the very be-

³⁷ Свети Иринеј Лионски, Против јереси 3, 16, 6.

³⁸ Свети Иринеј Лионски, Против јереси 3, 18, 1.

³⁹ Нешто више и темељније о овој проблематици погледати у тексту: А. Орбе, *Gloria Dei vivens homo*, у: „*Gregorianum*“ 73 (1992), 205–268. Такође види: Дражен Н. Перић, Савршени човек — човек Духа Светога по Светом Иринеју Лионском, *Бојословље* 1 (2013), 205–222.

⁴⁰ Мт. 5, 48.

⁴¹ Пс. 18 1–2. (МТ: Псалм 19).

ginning, so even in the Old Testament anthropology, reported and meant a strong opposition to any kind of individualistic, closed and self-sufficient anthropology. Divine revelation as the primary source of biblical anthropology has relational, personal and dialog character. Here we have God Who reveals and a man who receives and announces that Revelation. So for biblical anthropology to be a real and true man means to be, to communion and to exist, for God, with God and with each other. A man is not self-sufficient and only closed monad, but being that is created for love and existence, in communion with God and with others. Exactly this relational and dialogical dimension makes a man especial being, who is the only created “in the image and likeness of God”.

Keywords: Old Testament Biblical anthropology, man, person, relational character, dignity and greatness of man, the creation, the glory of God.